

30. septembar 2003.
Statusna konferencija
Otvorena sednica
Optuženi je bolestan
Početak u 10.02 h

Molim ustanite. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju zaseda. Izvolite, sedite.

SUDIJA MEJ: Dobili smo izveštaj kardiologa u kojem stoji da optuženi ima visok pritisak, te da u trenucima stresa dolazi do naglog povećanja krvnog pritiska. Isto tako, optuženi pokazuje simptome iscrpljenosti kombinovane sa povećanjem krvnog pritiska na veoma visokom neprihvatljivom nivou. Evo, o toj situaciji danas Pretresno veće zaseda kako bi razmotrilo tekuću situaciju. Kardiolog preporučuje prvo period odmora od najmanje dve nedelje. Ta je preporuka donesena prošle nedelje. A nakon toga preporučuje se režim od četiri dana odmora, tri dana suđenja. Drugim rečima suđenje bi se održavalo tri dana u nedelji. U ovom trenutku naš režim rada je četiri dana odmora na dve nedelje. Drugim rečima to bi bilo najmanje jedan dan manje za suđenje tokom svake dve nedelje. Dakle, to je sadašnja situacija i mi ćemo da saslušamo argumente o tome kako bi suđenje trebalo da traje ubuduće. Dobili smo podnesak Tužilaštva koje traži da se razgovara o posledicama stalnog lošeg zdravstvenog stanja optuženog. Podnesak je podnet 23. septembra, a dodatak 29. septembra. A dobili smo i odgovor amikusa na nalog Pretresnog veća od 27. septembra. Dakle, saslušaćemo argumente strana, međutim treba da imate na umu da smo podneske već pročitali tako da nema potrebe za ponavljanjem. A osim toga, moramo ovu raspravu da završimo do 11.30, jer je tada ova sudnica potrebna za jedan drugi predmet. Treba razmotriti još jednu stvar, Pretresno veće želelo bi čuje argumente o sledećem: u podnesku Tužilaštva o pretpostavljenim promena u popisu svedoka od 16. septembra spomenuto je jedno pitanje, a to su spomenuli amikusi kao nešto šta bi moglo da utiče na situaciju u suđenju, a i na zdravstveno stanje optuženog, radi se naime o tome da su amikusi skrenuli pažnju da popis svedoka Tužilaštva još nije konačan, i amikusi kažu da je to uzrok mnogim poteškoćama. Koliko ja vidim iz tekuće liste svedoka Tužilaštva, postoji niz svedoka koji još nisu identifikovani zbog raznih razloga. Ako govorim u

svoje lično ime, ja smatram da je došlo vreme da se te stvari konačno finalizuju. Naime, preostalo je još samo 36 dana za izvođenje dokaza Tužilaštva, do sada smo zasedali 250 dana u izvođenju dokaza Tužilaštva. Prema tome, mi razmatramo mogućnost da izdamo nalog da se lista svedoka Tužilaštva finalizuje i da se za to utvrdi specifičan period. Prema tome, to su teme o kojima želimo da čujemo mišljenja strana. Pola sata svakoj strani mislim da će da bude dovoljno. Gospodine Najs (Nice), izvolite.

TUŽILAC NAJS: Problemi s kojima je suočeno Pretresno veće, zdravstveno stanje optuženog i nejkova odlučnost da sam sebe brani nisu u potpunosti pokriveni sadašnjim Statutom (Statute) i Pravilnikom o postupku i dokazima (Rules of Procedure and Evidence) šta smo mi spomenuli i u našem pisanom podnesku. I zato bih ja uz dužno poštovanje želeo da kažem Pretresnom veću da kada dođe do jednog problema koji je bez presedana i koji nije predviđen Pravilnikom, Pretresno veće ima tri opcije na raspolaganju. Prvo da se pronade pravni lek za problem sa kojim je Pretresno veće suočeno, a treba da ima na umu da Pravilo broj 5 koje inače govori o nepoštovanju naloga Suda od strane neke strane, dakle treba imati na umu da Pravilo 5 predviđa pravni lek ukoliko dolazi do značajne štete optuženog. Prema tome, Pretresno veće uvek može da donese odluku koja neće da šteti interesima optuženog. Druga opcija je da se traži promena Pravilnika. Pod odredbama Pravila 6(D) postoji mogućnost ukoliko se sudije o tome slažu, ukoliko su jednoglasni da se donese pravni lek i to u veoma kratkom roku. Treća mogućnost po našem mišljenju je da Pretresno veće kad bude suočeno sa nekim nepredviđenim problemom koji se do sada nije pojavljivao, da Pretresno veće jednostavno kaže: "Pa, mi tu ništa ne možemo da učinimo". Mi smatramo da Pretresno veće mora da pronade lek za ovu situaciju i to ili na taj način da samo nešto učini ili da predloži promenu Pravilnika. Dozvolite mi da kažem nekoliko reči o statistici, između ostaloga i zato jer se statistička pitanja u ovom suđenju ponekad pogrešno interpretiraju u javnosti. Do sada smo imali 240 i nešto radnih dana, usput rečeno mislim da nam je po našim proračunima ostalo još 46 dana, a ne 36.

SUDIJA MEJ: A, ne, ne, 36.

TUŽILAC NAJS: U redu, uzećemo to u obzir. Dakle, do sada smo radili 240 i nešto dana. Valja imati na umu da to predstavlja nekih pedesetak nedelja, pedesetak nedelja od pet radnih dana. I ukoliko se ovaj predmet uporedi sa

nekim predmetom koji se održava u nekoj nacionalnoj jurisdikciji kada za suđenje na raspolaganju stoji nekih 46 radnih nedelja u godini, onda dolazimo do zaključka da je u poređenju sa normalnim suđenjima u nacionalnim jurisdikcijama ovo suđenje u radnim nedeljama trajalo tek nešto više od godinu dana, a Tužilaštvo će još svoje dokaze da izvodi toliko dugo da će ukupno trajanje da bude otprilike godina i tri meseca. Mi još nismo završili kompletnu statistiku, međutim unakrsno ispitivanje optuženog i amikusa daleko je prevazišlo vreme koje je Tužilaštvo potrošilo na iznošenje svojih dokaza. Ja mislim da smo sada otprilike suočeni sa situacijom da su oni uzeli dve trećine vremena, a Tužilaštvo trećinu vremena. Ova statistika važna je ne samo za javnost nego i za Pretresno veće. Još nekoliko podataka o broju svedoka koje smo morali da pošaljemo natrag zbog slabog zdravstvenog stanja optuženog. Nemamo sasvim precizne brojeve, ali izgleda da smo u kosovskom segmentu suđenja poslali nekih 12 do 14 svedoka kući, među njima je i jedan vrlo važan svedok iz međunarodne zajednice. Pet svedoka u hrvatskom segmentu suđenja, uključujući i ambasadora Okuna (Herbert Okun) i doktorku Bosanac, a do sada u bosanskom segmentu suđenja poslali smo natrag nekih 21 svedoka, 14 ili 15 se vratilo da svedoči, a pet ili šest smo izbrisali sa liste svedoka. Jedan svedok je dva puta morao da se vraća kući zbog slabog zdravstvenog stanja optuženog. Zahvalan sam Službi za žrtve i svedoke (Victims and Witnesses Unit) što nam je dostavila neke finansijske podatke koje takođe mogu da budu od interesa Pretresnom veću. Približni troškovi do kojih je do sada došlo zbog slabog zdravstvenog stanja optuženog su otprilike 157.000 dolara. Dakle, to se odnosi na avionske karte, na dnevnice i hotelske troškove, ali to ne uključuju vreme koje su svedoci morali da provedu ovdje zbog slabog zdravstvenog stanja optuženog. Časni Sude, u našem podnesku izneli smo dva predloga. Prvi predlog odnosi se na dodelu pravnog zastupnika optuženom, a drugi predlog se sastoji od dva dela i tiče se raznih proceduralnih mogućnosti. Žao mi je što moram da kažem da pošto sam pregledao naš podnesak koji je podnesen jučer, otkrio sam da u paragrafu 40 nedostaje jedan dosta važan deo, nedostaje celi deo paragrafa. Ja sam zato pripremio ispravljeni dokumenat i uneo još par ispravaka i ja vam sada dajem verziju koju ćemo mi da zavedemo u Sekretarijatu (Registry) kasnije danas kao korigovanu verziju. Ako mi dozvolite da naglasim neke stvari u nekoliko paragrafa iz tog dokumenta, mogu da kažem sledeće. Dakle, idemo prvo na dodatak na strani 14, na četvrtoj strani, u paragrafu 9 mi kažemo da Pravilnik koji je na početku bio veoma osnovan i veoma sažet još uvijek nije kompletan, i Pravilnik je potrebno redovno da se menja. U

Pravilniku ne postoje nikakve odredbe o situaciji do koje dolazi zbog slabog zdravstvenog stanja optuženog niti o režimu koji bi trebalo da se primeni kada optuženi sam sebe zastupa, a pogotovo nema odredbi koje bi elaborirale te dve situacije kombinovane kao što sada imamo slučaj. Zatim, na strani 5 govori se od dosadašnjoj sudskoj praksi ovoga Suda na temelju čega se pokazuje da Pretresno veće ima implicitna ovlašćenja ukoliko ona nisu očigledna da donosi odluke u nepredviđenim okolnostima. Do sada su bile dve takve situacije: u *Predmetu Blakšić* i *Predmetu Delalić*. U *Predmetu Delalić* došlo je do situacije u kojoj Pravilnik verovatno jest sadržavao odredbe koje su bile relevantne za to, međutim Pretresno veće se nije tih odredbi držalo zbog nekih razloga budući da je Pravilnik promenjen tek nešto kasnije posle izvođenja tih dokaza. Prema tome, Pretresno veće je moralo da reši situaciju sa kojom se našlo suočeno. Prema tome, mislim da je sasvim jasno i očito da se kaže da Pretresno veće ukoliko je suočeno s problemima koji nisu predviđeni u Pravilniku, mora da pronađe metodu da se ti problemi reše. Zatim, na šestoj strani, paragraf koji počinje na toj strani sadrži jednu konkretnu stvar, a to je pušenje optuženog. Mi još nismo uspeli da dobijemo u ruke medicinske izveštaje o optuženom, tu su neka pitanja privatnosti i poverljivosti, tako da smo u tim okolnostima dobili tek neformalne vesti o zdravstvenom stanju optuženog. I koliko mi shvatamo na temelju našeg izvora, pušenje je jedan značajan faktor koji pogoršava zdravstveno stanje optuženog, i kada bi prestao da puši, to bi moglo da bude od velike pomoći. Naravno, to bi moglo da se smatra značajnim. Možda će Pretresno veće želeći da se o tome konkretno raspita, mi bismo svakako želeli da se Pretresno veće o tome raspita i pozivamo Pretresno veće da se to uzme u obzir. Bilo bi iznenađujuće da se nekome dopusti da na takav način i dalje dovodi u pitanje raspored rada u ovom suđenju.

SUDIJA KVON: Gospodine Najs, dopustite da shvatim šta vi tačno mislite. Koje implikacije toga šta ste rekli, zašto vi pominjete činjenicu da optuženi puši na javnoj sjednici? Da li sam ja dobro shvatio da vi nama želite da kažete da je zdravstveno stanje optuženog, a pogotovo visok krvni pritisak, uzrokovano delomično ili u celosti pušenjem i da je zbog toga njegovo zdravstveno stanje na neki način on sam sebi prouzrokovao, pa bi se onda suđenje moglo da nastavi bez njegove prisutnosti, kao na primer kada neki optuženi stupi u štrajk glađu?

TUŽILAC NAJS: Ne, ja ne bih toliko tražio od vas. Međutim, ja vas pozivam da razmotrite situaciju. Ukoliko je to tačno, ukoliko je činjenica da visok krvni pritisak ima jedan od svojih uzroka regularno pušenje, i ukoliko bi incidenata povećanog krvnog pritiska bilo manje kada bi pušenje prestalo, onda bi Pretresno veće moglo da odluči da ima ovlaštenje da se na ovaj ili onaj način zaštiti od takvih posledica. Možda da vam dam jednu analogiju: ako uzmete na primer optuženog koji je recimo ovisnik o alkoholu, i recimo, privremeno je pušten na slobodu, i zatim se opijao i svakog dana kako mu se zdravstveno stanje pogoršavalo kako ne bi mogao da se brani, jer se sam brani, da li bi u takvom slučaju Pretresno veće jednostavno sedelo skrštenih ruku ili bi trebalo nešto u vezi s time da se učini. Mi smatramo da bi u takvim okolnostima Pretresno veće sigurno nešto da učinilo. I da bi sada trebalo da zatraži savet i razmotrimo da li sličnu akciju treba da preduzme i u ovim okolnostima.

SUDIJA KVON: Hvala.

TUŽILAC NAJS: Strana broj 7, u trećem redu stoji jedna reč koju nisam hteo da upotrebim, reč "korumpiran", prema tome to je takođe ispravljeno. Zatim, paragraf 18 na istoj strani, to je nešto značajno šta treba da se ima u vidu. Značajno je to da optuženi uvek koristi više vremena za unakrsno ispitivanje nego što bi trebalo advokatu koji bi zastupao optuženog. Prema tome, i to, činjenica da za to troši više vremena, isto sigurno doprinosi pogoršanju njegovog zdravstvenog stanja. Zatim, sledeća strana, paragraf 20, želimo da uzmete u obzir sledeće: postoje predmeti koji su na neki način analogni ovom predmetu, iako su činjenično sasvim različiti, to su predmeti u kojima optuženi ima stalno narušeno zdravlje ili je na neki način invalidan, to su predmeti koje smo naveli u našoj fusnoti broj 14, to su dakle predmeti u kojima se radilo o ekstremnim oblicima invalidnosti, kao na primer slepilo, gluvoća ili slične stvari, i tada pravni izvori kažu da takva osoba mora da se pravno zastupa. Ako pogledate turski zakon o krivičnom postupku, videćete da se kaže da se pod takvim okolnostima uvek mora dodeliti advokat optuženom koji je slep ili nem ili koji nije u situaciji da se sam brani. Prema tome, u takvim slučajevima nije potreban zahtev optuženog za advokata. Naravno, mi ovde ne kažemo da je optuženom zdravstveno stanje trajno narušeno na takav način, međutim pokazalo se da on periodično ima periode lošeg zdravstvenog stanja i mi smatramo da je takva situacija u izvesnoj meri analogna ovome. I ja to opet ponavljam zato što će i optuženi da vidi snimak

ove raprave, ja dakle ponavljam da su takvi slučajevi činjenično različiti od ovog našeg Predmeta, međutim ako pogledate stvari na osnovu analogije, videćete šta se dešava u takvim analognim okolnostima. Po našem mišljenju, uz dužno poštovanje, smatramo da je od izuzetne važnosti da se na ovoj ili onoj osnovi optuženom dodeli pravna pomoć. Zatim, paragraf 21, tu se govori o članu 21 Statuta ovoga Suda, skrećemo pažnju da taj član koji govori o dodeli pravnog zastupnika ne traži da optuženi nužno mora da bude slabog imovinskog stanja pre nego što mu se dodeli pravni zastupnik; u članu Statuta stoji da će se pravni zastupnik da bude dodeljen kada je to u interesu pravde, a zatim se dalje precizira da kad optuženi nema dovoljno sredstava da plati svog advokata, da onda on ne mora sam da ga plati, nego će ga platiti Sud. Ali, dakle, ovaj član ne kaže da Pretresno veće nema diskreciono pravo da dodeli advokata kada to traže interesi pravde. Pri dnu stranice mi postavljamo pitanje pod kojim bi okolnostima osim slabog imovinskog stanja interesi pravde mogli da traže da Pretresno veće dodeli advokata optuženom. Mi smatramo da to može da bude u situaciji kada on nije sposoban da sam sebe brani iz bilo kojeg razloga, kada odbrana na takav način naruši njegovu zdravlje da se celi postupak dovede u pitanje i kada bi interes javnosti bio time narušen i kada suđenje ne bi više bilo pravično suđenje ukoliko optuženi i dalje ne bi imao pravnog zastupnika. Dakle, mi smatramo da ovde treba uzeti u obzir i javne interese, a ne samo uske interese optuženog. Isto tako u paragrafu 24 skrećemo vašu pažnju na činjenicu da je u *Predmetu Šešelj* donesena odluka prema kojoj je dodeljen pomoćni advokat na *stand-by* osnovi što odražava potrebu da se iz nepredviđenih razloga zaštite interesi optuženog i zaštititi pravično ekspeditivno suđenje, jer ovaj Sud ima legitiman interes da osigura da se suđenja odvijaju na pravilan način bez velikih prekida. U paragrafu 26 mi pojašnjavamo naše stavove, mi smatramo da pitanje da li optuženom treba dodeliti zastupnika odbrane nije pitanje o kojem odlučuje optuženi. Zbog njegovog lošeg zdravstvenog stanja objektivno može da se zaključi da ovaj optuženi ne može zbog svog zdravstvenog stanja, ne može da iznese na svojim leđima kompletnu odbranu u svom predmetu. Mi ne kažemo da on ne bi bio sposoban da to učini kad bi bio dobrog zdravstvenog stanja, jednostavno se radi o tome da je Pretresno veće već ranije prihvatilo činjenicu da mu je potrebna pomoć i dodelilo mu administrativne saradnike, međutim dakle naši stavovi u paragrafu 26 ne idu dalje od toga. Paragraf 28 sadrži sledeću rečenicu: "Optuženi smatra da možda ne bi bilo prilično da se u ovoj fazi suđenja optuženom nametne pravni zastupnik kako bi na taj način uskratilo njegovo lično učešće u prezen-

tovanju njegove Odbrane". Mi smatramo da bi u ovom trenutku bilo bolje rešenje da se dodeli pravni zastupnik koji bi radio zajedno sa optuženim i to na takav način da smanji količinu rada za optuženog koju on mora da obavi svakog dana. Na primer, jedna mogućnosti bi bila da se pravni zastupnik bavi svedocima o bazi zločina, na taj način bi optuženi mogao da sačuva svoju energiju za druge teme. Mi primećujemo da mnogo s tim može da se učini, gospodin Tapušković, gospodin Kej (Kay) su to već jasno dali do znanja, pogotovo kad se radi o drugim kategorijama dokaza. U paragrafu 30 mi vas potsećamo na jednu od naših ranijih tvrdnji, a to je da naša sudska praksa pokazuje da je nametanje pravnog zastupnika mogućnost koja stoji na raspolaganju i da će možda da dođe vrseme da se tako nešto učini. Prema tome, bilo nametanjem, bilo dodelom, mi smatramo da bi Pretresno veće trebalo da uzme u obzir i razmotri mogućnost da jednog od dvojice amikusa na neki način detašira i dodeli optuženom kako bi on pomogao da se razreše poteškoće koje su kombinovane sa izvođenjem lične obrane. Mi ne možemo, a da ne spomenemo da gospodin Tapušković koji bi u svakom slučaju bio slobodan posle završetka izvođenja dokaza Tužilaštva u skladu sa rešenjem Pretresnog veća, definitivno ima dosta kvaliteta koji bi bili potrebni kao što mi znamo, pošto on očigledno u potpunosti razume dokumenta, uveden je u Predmet i ima naravno sve ono šta je potrebno da bi komunicirao sa optuženim.

SUDIJA ROBINSON: Da li vi pretpostavljate da bi takav advokat dobijao instrukcije od optuženog?

TUŽILAC NAJS: Mi smo naveli u našem podnesku jedan od predmeta iz Sjedinjenih Američkih Država (United States of America), kad se jednom donese odluka o tome da se dodeli ili da se nametne advokat optuženom, onda Pretresno veće može da zahteva da optuženi zapravo i saraduje sa tim svojim advokatom i da ga podstiče da saraduje i da na taj način obezbedi pravедno suđenje. U ovom slučaju naravno zavisili bi od optuženog da li će on da odluči da formalno komunicira sa gospodinom Tapuškovićem, što se nama čini vrlo izvodljivo i isto tako bi mu trebalo da se stavi do znanja da bi bilo na njegovu štetu da odbije saradnju. Mislim da niko ne može da natera strane da komuniciraju, jednostavno mogu da se podstaknu i mogu da im se izreknu određene sankcije u slučaju da ne komuniciraju. Kao što me ovde koleginya podseća, postoji i jedan predmet koji smo mi naveli u našem podnesku, gde je ovo regulisano.

SUDIJA MEJ: Samo nešto da spomenem. Vi ste čuli ono šta je rekao lekar. Da li želite nešto o tome da nam kažete?

TUŽILAC NAJS: Da, časni Sude, ja sam pročitao tu preporuku.

SUDIJA MEJ: I vi se tome protivite?

TUŽILAC NAJS: Ne, ne kažem da se tome protivim. Nisam detaljno video preporuku lekara, ali ukoliko je jasno da lekar stručnjak smatra da treba da se radi tri dana i da onda optuženi ima odmor od četiri dana, jasno je da će to izazvati probleme za Pretresno veće. Ono šta ja želim da kažem je sledeće, mi bismo želeli da nam se dostavi taj dokument.

SUDIJA MEJ: Ne možemo da dozvolimo da vi dovodite u pitanje mišljenje lekara koji je dostavio svoj izveštaj Pretresnom veću. To je apsolutno neprikladno.

TUŽILAC NAJS: Ne, časni Sude, ja ne dovodim to u pitanje. Vi ste mene samo pitali da li se ja slažem ili se ne slažem sa tom preporukom.

SUDIJA MEJ: Uzimajući u obzir to da ste vi dužni da to prihvatite, da li vi želite da iznesete neki argument i da objasnite zašto vi mislite da pravno gledano mi ne treba toga da se pridržavamo?

TUŽILAC NAJS: Ja želim nešto da kažem što se tiče proceduralnih mera. Prvo je da je to nešto šta teba konstantno da se razmatra. Ja ovdje ništa ne dovodim u pitanje, ali ja smatram da bismo mi ispunili naše obaveze, da bismo mi trebali da budemo u stanju da sa našim stručnjacima ili stručnjakom po našem izboru, mi analiziramo ovaj dosta tehnički i stručan izveštaj koji je lekar dostavio da bismo mi mogli da damo svoje mišljenje.

SUDIJA MEJ: Ali, kao što je vama jasno, pitanje lepog ponašanja zahteva da vi prepustite Pretresnom veću da o ovome odluči.

TUŽILAC NAJS: Da, časni Sude. Ipak bih želeo da vas podsetim da u nekim drugim zemljama kada iskrсну ovakvi problemi, nije apsolutno neprihvatljivo da strane u postupku, da suprotna strana dobije medicinsku dokumentaciju da bi je razmotrila, upravo zato da bi se sa tim upoznala. Ja naravno

ovde ne insistiram da vi promenite vaš stav, ali odgovarajući na vaše pitanje ukoliko lekar kaže: radi se tri dana, odmara se četiri dana, onda mi ne možemo ništa da dodamo na to.

SUDIJA ROBINSON: Ukoliko se vama dozvoli da vi sa vašim medicinskim stručnjakom razmotrite ovo pitanje, šta biste vi uradili sa rezultatima koje dobijete od vašeg eksperta?

TUŽILAC NAJS: Ukoliko bi preporuke tih naših stručnjaka se razlikovale od ovog režima koji preporučuje vaš lekar, onda bismo možda pozvali vas da razmotrite neki drugi režim. Mi bismo to u svakom slučaju izneli pred Pretresno veće i ne vidim zašto nam ne bi bilo dozvoljeno da to uradimo. Želim da kažem da kada se ovaj problem prvi put pojavio mi smo se obratili jednom najpoznatijem i najobjektivnijem stručnjaku koga smo mogli da nađemo da bi razmotrio materijal koji smo mi imali kod nas i želeli bismo ukoliko je moguće da se ponovo obratimo tom stručnjaku da bismo ponovo od njega zatražili savet, ali za sada ne mogu ništa da vam kažem dok ne budem u stanju da se obratim tom stručnjaku. Evo sad su me podsetili da što se tiče lekarkse struke obično se smatra dobrim da se obrati još jednom stručnjaku da bi se dobilo i njegovo mišljenje, obično je to sasvim prihvatljiv postupak. Tako se to radi u pitanjima što se tiče zdravlja. Ali ono šta mi želimo da kažemo po tom pitanju je sledeće, koji god da se vremenski period odredi kao period koji je potreban optuženom za odmor, isto tako bi se možda moglo odlučiti da to vreme odmora bude iskorišćeno na taj način koji bi omogućio brže procesuiranje ovog predmeta. I osim ukoliko ne postoji nešto drugo šta biste hteli da vam ja kažem po ovom pitanju, ja bih se osvrnuo na proceduralne mere. Ja sam na strani 11 već ovo obradio, ja sam spomenuo pitanje pušenja i isto tako bih želeo da Pretresno veće možda preduzme neke korake po ovom pitanju zato što je savet i preporuka koju sam ja dobio od naših stručnjaka glasilo tako da bi u svakom slučaju bilo poželjno da optuženi smanji pušenje. Što se tiče naših proceduralnih predmeta, dozvolite mi da kažem da ono šta ja predlažem, a predlažem korišćenje video snimaka za glavno izvođenje dokaza iako to nije regulisano Pravilnikom kao što su amikusi to istakli u svom podnesku, to je samo jedan od onih primera o kojima sam ja već govorio, da Pravila nisu regulisala svaku moguću situaciju i nama se čini da kada svedoci dođu ovde, i onda su prisiljeni da se vrate nazad zbog toga što nisu mogli da svedoče, da je to jedno apsolutno gubljenje vremena, bilo bi veoma korisno da njihovo glavno svedočenje, glavno ispitivanje recimo

se sprovodi u ovoj sobi ili u nekoj drugoj prostoriji da se snima na traku, da se to onda dostavi optuženom da on to može da pregleda na miru pre nego što se taj svedok vrati radi unakrsnog ispitivanja. To bi naravno moglo da se uračuna u vreme koje je preostalo Tužilaštvu. Optuženi bi to mogao na miru da pregleda u slobodno vreme u Pritvorskoj jedinici (Detention Unit). Prema tome, sve posledice njegovog zdravstvenog stanja bi se na taj način eliminisale.

SUDIJA MEJ: Dakle, vi predlažete da se onda glavno ispitivanje daje putem vanskudske izjave u odsustvu optuženog?

TUŽILAC NAJS: Da, imamo dve alternative, ili da se snima ili da to bude vanskudska izjava.

SUDIJA MEJ: Da, ali izjava koja se snima davala bi se vama ili uopšte Tužilaštvu i ne bi bile prisutne sudije.

TUŽILAC NAJS: Dozvolite mi sada da to malo prodiskutujemo. Postoje dva načina kao što smo mi naveli u našem podnesku. Prvi način je davanje vanskudske izjave u odsustvu optuženog i to ima tu prednost da Pretresno veće ima mogućnost da nadgleda ceo taj postupak, naravno tu bi bio neko ko bi zastupao Pretresno veće.

SUDIJA MEJ: Amikusi bi takođe mogli da budu prisutni, i prema tome oni bi mogli da daju prigovore, ali optuženi ne bi bio ovde, tako da on ne bi mogao da stavlja prigovore. Ali, mislim da bismo to mogli nekako da rešimo tako da mu se da mogućnost da on kasnije uloži prigovor. Drugi predlog koji vi dajete je da se iskaz svedoka snima na video traku kao što se radi u nekim zemljama.

TUŽILAC NAJS: Da, zapravo to je ono što mi predlažemo. Teškoća sa kojom se mi ovde suočavamo je ta što pravila koja regulišu davanje vanskudske izjave se odnose na predraspravni postupak i izgleda da ne postoji mogućnost odstupanja od tog pravila. I isto tako Pravilnik zahteva da optuženi bude prisutan ili da bude prisutan radi unakrsnog ispitivanja, prema tosmе to je prva teškoća sa kojom se suočavamo. Druga mogućnost je da se taj iskaz daje u nekoj prostoriji, dakle ne u sudnici ili nekoj drugoj prostoriji, tako da to ide po Pravilu 92bis, ali onda tom izjavom ne smeju da se pokrивaju

postupci ili vladanje optuženog zato što onda ne bi ispunjavao zahteve po Pravilu 92bis. Možda bi Pretresno veće moglo da iznađe neki modus da se izmeni Pravilnik, u svakom slučaju da se ova teškoća sa kojom se ranije nismo suočavali, reši.

SUDIJA MEJ: Problem je u tome što ukoliko recimo kad biste vi uzeli jednu vansudsku izjavu, naravno Pravilo 92bis se odnosi samo na ograničen broj svedoka, ali kad bi pretpostavili da postoji jedan broj svedoka za koji bismo mogli da koristimo ovaj postupak, vi biste morali da uračunate u vreme i ono vreme koje je potrebno optuženom da pogleda tu traku.

TUŽILAC NAJS: Kad ste vi govorili o onom režimu tri dana, četiri dana, ja sam vam onda rekao, i mislim da sam rekao dovoljno jasno, ja sam vam rekao, da, mi bismo se složili sa tim predlogom, ali pod uslovom, ne znam da li su doktori o ovome razmišljali, da bi optuženi mogao da koristi ta četiri dana koje ima za odmor u Pritvorskoj jedinici da unapred pregleda trake glavnog ispitivanja kako bi se upoznao sa tim materijalom, prema tome to je pitanje koje treba da se reši i možda bi to bio način da se uštedi na vremenu. Tehnički problemi jednostavno su komplikovani, uopšte svi problemi sa kojima se mi suočavamo su komplikovani, ali svaki dan koji uštedimo je dobrodošla ušteda. Mi smo skloni da ovo vidimo kao jedno potencijalno rešenje uzimajući u obzir broj svedoka prošle nedelje i ove nedelje koji su bili spremni da svedoče, pa se optuženi razboleo, neki od tih svedoka su došli sa drugih kontinenata, svi su došli ovamo da svedoče o nečem veoma važnom i došli su ovde bez obzira na to što je u njihovom privatnom životu to izazivalo komplikacije. Prema tome, da smo mi bili u stanju da sa tri ili četiri takva svedoka napravimo video snimak njihovog glavnog ispitivanja i da onda to dostavimo optuženom da on to razmotri, pregleda i da se pripremi za unakrsno ispitivanje kada se bude bolje osećao, to bi nam daleko olakšalo posao.

SUDIJA ROBINSON: Ukoliko se usvoji taj postupak, dakle da svedoci svedoče u glavnom ispitivanju uz prisustvo amikusa i uz mogućnost da amikusi obave unakrsno ispitivanje, onda mi se čini da bi isto tako trebalo dati optuženom mogućnost da kasnije uloži prigovore ukoliko bude imao nekih prigovora. U tom slučaju onda mi ne bismo razmatrali mogućnost dodeljivanja adokata bilo advokata koji bi imao status *stand-by* branioca ili neki drugi status.

TUŽILAC NAJS: Mislim da ne bi bilo nephodno da se dodeli takav branilac niti da se on nametne optuženom, ali ukoliko bi se to uradilo, onda bi to sigurno poboljšalo ovaj postupka. Ova dva predloga su potpuno nezavisna jedan od drugog.

SUDIJA MEJ: Oprostite što vas prekidam, ali kad smo se sad dotakli tog pitanja, teškoća sa kojom se suočavamo je koliko bi bilo efikasnije da se radi sa *stand-by* braniocem koji nema uputstva od optuženog, a ovaj optuženi je vrlo jasno stavio do znanja da neće davati uputstva nikakvom braniocu, prema tome ne znam koliko bismo efikasnije radili u takvom postupku.

TUŽILAC NAJS: Sudija Robinson (Robinson) je svakako u pravu i mi smo u našem podnesku izneli da bi optuženom trebalo dati mogućnost da dođe u sudnicu i da ospori određene delove glavnog ispitivanja i to da li se oni mogu usvojiti ili ne. A sada da odgovorim na ovo šta ste vi rekli, časni sudija Mej (May), o tome koliko bi bilo praktično i koliko bi bilo korisno dodeliti advokata optuženom. Kada jednom Pretresno veće donese odluku da je u interesu pravde da se dodeli ili nametne advokat optuženom, a kada optuženi nastoji i dalje na tome da se sam brani kao što je slučaj u *Predmetu Šešelj*, onda mislim da je Pretresno veće ispravno postupilo i da optuženi mora jednostavno sa tim da se pomiri. On može da odbije saradnju i da se onda suoči sa svim pritiscima koje to sa sobom nosi. Mislim da takva odluka Pretresnog veća uzimajući u obzir sve okolnosti ovog slučaja, ne ide na štetu optuženom. Možda optuženi radi stvari sam sebi na štetu, ali u svakom slučaju to ne čini postupak nepravednim ili nezadovoljavajućim. Ovo su naravno teške odluke, teška pitanja, ali mi ovde imamo optuženog koji je odlučan da sam sebe brani i možda u slučaju kad se recimo bavimo svedocima koji svedoče o mestu izvršenja zločina, mislim da bi bilo apsolutno prikladno da se takvo svedočenje daje u njegovom odsustvu pod uslovom da se tu nalazi ili branilac koji mu je dodeljen ili branilac koji mu je nametnut, i to je jedna od pozitivnih strana usvajanja ove odluke. Ali ja sad ovde svakako ne mogu da sugerišem vama ni ovakvo rešenje ni onakvo rešenje, samo želim da kažem da bi takav dodeljeni ili nametnuti advokat imao tu ulogu da ovde zastupa optuženog u slučaju kada njegovo zdravstveno stanje njemu ne dozvoljava da se sam brani. Mislim da bi to ublažilo sve negativne posledice koje sa sobom nosi loše zdravstveno stanje optuženog i ukoliko mi dobro shvatamo ovaj lekarski izveštaj, nama se čini da optuženi nanosi štetu svojim interesi-

ma, a i u njegovom je interesu, a i u interesu ovog Međunarodnog suda da optuženi saraduje na ispravan način.

SUDIJA KVON: Gospodne Najs, na kakve predmete ste mislili kada ste rekli da možemo da radimo bez prisustva optuženog? Dajte mi neke primere.

TUŽILAC NAJS: Jedini primer koji mogu sada da vam navedem je ako recimo iznenadno dođe do pogoršanja zdravstvenog stanja optuženog, a mi ovde slučajno imamo svedoke koji svedoče o mestu izvršenja zločina, a imamo ovde i dodeljenog branioca, mislim da bismo mogli da radimo bez prisustva optuženog.

SUDIJA KVON: A po kom pravnom osnovu?

TUŽILAC NAJS: Pravni osnov bi bilo diskreciono pravo Pretresnog veća da donese takvu odluku kada nastupe konkretni problemi. Mi znamo da u nekim drugim predmetima periodično dolazi do toga da optuženi daje saglasnost da se postupak nastavi u njegovom odsustvu i ukoliko bismo ovde imali jednog dodeljenog branioca koji može da izvrši unakrsno ispitivanje tog svedoka, ukoliko recimo to uradi gospodin Tapušević kao što su do sada to radili amikusi, onda bi možda Pretresno veće i usvojilo gledište da je sasvim prikladno da se postupi i nastavi sa postupkom na taj način. To je jedini primer koji sam sada spreman da vam iznesem kada može da se nastavi u odsustvu optuženog.

SUDIJA KVON: Dakle, ovo šta vi tvrdite, to je da je to u skladu sa članom 21 Statuta gde se daje optuženom pravo da pristane da se postupak vodi u njegovom odsustvu?

TUŽILAC NAJS: Tako je.

SUDIJA KVON: I šta mislite, koliko dugo to tako može da se nastavi kada se optuženi razboli, koliko dugo mi možemo da radimo bez njega?

TUŽILAC NAJS: Ja mislim da bi sada bilo bolje da ne nagađamo o tome, naravno zavisilo bi od okolnosti, ali mislim da ne bismo smeli da radimo veoma dugo na taj način. Možda bi ovaj *stand-by* branilac bio veoma korsistan u takvim slučajevima gde bi on mogao da izvrši unakrsno ispitivanje svedo-

ka, mislim da će to možda da se desi u *Predmetu Šešelj* gde će takav branilac unakrsno da ispituje i možda Pretresno veće onda može još da odluči da se i optuženom kasnije dodeli mogućnost da i on sam izvrši unakrsno ispitivanje takvog svedoka. Ja mislim da profesionalni branilac, gospodin Tapušковиć ili bilo ko drugi, ne samo da brže vrši unakrsno ispitivanje svedoka, već se time i smanjuje stres koji to može da prouzrokuje kod optuženog. A sada, časni Sude, imam još nekoliko procesnih pitanja o kojima sam hteo da vas obavestim. Da li želite da to uradim sada ili kasnije?

SUDIJA MEJ: Ja nisam siguran da se slažem sa ovim šta ste vi malopre rekli o tome da profesionalni branilac vrši brže unakrsno ispitivanje. To nije jedno univerzalno pravilo, ali mi ćemo svakako da razmotrimo ova pitanja.

TUŽILAC NAJS: Mi smo, kao što se vidi u našem podnesku, predvideli ovu teškoću i rekli smo da bi ovo rešenje funkcionisalo ispravno ukoliko bi samo jedan od amikusa ili jedan od saradnika optuženog pristao da obavlja ovu ulogu. I ja nisam za sada uspeo da nađem onaj predmet koji sam želeo da vam navedem kao primer, ali ću to da uradim malo kasnije.

PRIJATELJ SUDA KEJ: U ovom trenutku u postupku, kada nam je ostalo još 36 dana rada, Tužilaštvo sada predlaže jednu meru, a to je da se promene pravila kako bi se rešio ovaj problem da se tekuća pravila prošire izvan svog trenutnog obima da bi se rešio ovaj problem, i treća mera koju oni predlažu je da se dodeli branilac optuženom ili da mu se nametne branilac, ovom optuženom koji je rešio da se sam brani. Zdravstveno stanje ovog optuženog je takvo već godinama, to nam potvrđuju i lekarski izveštaji. Njegovo zdravstveno stanje je ovakvo od početka postupka i ovo Pretresno veće je u raznim fazama ovog postupka dobijalo razne preporuke i razne savete koje se tiču toga kakve posledice ima postupak po zdravstveno stanje optuženog. Pretresno veće je već dobilo dva lekarska izveštaja, optuženog su pregledali razni specijalisti i jedan poznati konsultant koji je uvaženi specijalista ovde u Holandiji (Holland) koji je kardiolog i koji je dostavio izveštaj Pretresnom veću. Ja sada skrećem vašu pažnju na podnesak amikusa od 7. novembra 2002. godine gde je gospođa Higin (Higgins) u paragrafu 6 u dodatku iznela detaljan opis raznih epizoda bolesti optuženog, to je bilo pre skoro godinu dana u ovom postupku. Dobijali smo razne preporuke da on prestane da puši, da mu se zabrani da puši i jedini slični primeri koje ja mogu da dovedem u vezu sa ovim su primeri kada se optuženi pušta uz ka-

uciju pa mu se zabranjuje da ide na određena mesta, to je jedina korelacija koju ja mogu da napravim ovde sa ovim predlogom da se zabrani pušenje. To jednostavno ne bi bilo efikasno zato što to može da prouzrokuje još više stresa po ovog čoveka koji je verovatno čitav život tako živeo, radio nešto šta je vrlo uobičajeno u zemlji odakle je on i zabrana pušenja bi mu možda još više stresa prouzrokovala. Preporuka Tužilaštva je da ova preostala 36 dana koliko je Tužilaštvu preostalo, odnosno preporuka sudskog eksperta lekara da se radi tri dana i da onda imamo pauzu od četiri dana, s obzirom na to da nam je ostalo 36 radnih dana, to bi značilo da bismo radili još 12 nedelja ukoliko bismo radili ponedeljak, utorak i sredu, to znači da bismo krajem decembra završili sa izvođenjem dokaza Tužalaštva. Tužilaštvo ja mislim da je već razmatralo kraj godine kao trenutak kada bi oni završili sa izvođenjem svojih dokaza i to bi moglo da bude već oko 19. decembra. Jedan od velikih problema u ovom postupku je obelodanjivanje materijala Tužilaštva optuženom i drugim stranama u postupku. Postupak je sledeći. Po potvrđivanju optužnice dostavlja se optuženom materijal koji može da bude veoma obiman i može da bude vrlo uopštene prirode. Zatim postoji obelodanjivanje po Pravilu 66, a tiče se svedoka koji će da budu pozvani da svedoče. Mi smo dobijali jako puno izjava svedoka koji nisu došli ovamo da svedoče, prošli smo kroz mnogo strana materijala koji smo dobili, a koji nije iskorišten. To sve nema veze sa oslobađajućim materijalom iz Pravila 68. Ovaj sistem koji se koristi bez jasno definirane liste svedoka na početku suđenja kada se dokazni predmeti koji su relevantni za te svedoke i izjave svedoka koji će da budu pozvani, ne primjenjuje nego umesto toga dobijamo omnibus kompletnog materijala koji bi mogao da bude korišten, koji bi mogao da bude dostupan i to u predmetu ovih razmera, sve to nameće velike, velike napore za sve one koji su uključeni u ovo suđenje. Može da se kaže da je premorenost optuženog direktna posledica činjenice da Tužilaštvo nije na samom početku uobličilo svoje navode i svoj predmet. Mi još uvijek ovde spominjemo svedoke koji nisu identifikovani. Mi i dalje radimo po režimu u kojem optuženi dobije izjavu svedoka 10 dana pre nego što će se taj svedok da bude pozvan i on je tek tada identifikovan. Činjenica da su ti materijali možda već negde među onih 500.000 strana koje su dostavljene optuženom, nije ni od kakve koristi. I ja u svoje ime moram da kažem da imam velike poteškoće da uđem u trag materijalima u ovom predmetu kad se koriste svi materijali koji stoje na raspolaganju. Doktor koji sada leči optuženog, a koji je jedan eminentan kardiolog, on preporučuje ovom Pretresnom veću novi režim, taj bi režim trebalo da se nadgleda kako bi se pobrinuli da optuženi i dalje ne ugrožava

svoje zdravlje. Ali, sada je možda situacija za Tužilaštvo u ovom Predmetu sledeća, ponekad zdravlje optuženog bude tako loše da mu se uopšte ne sudi. Posledicu tog pristupa trebalo bi takođe da razmotrimo u odgovarajućem trenutku.

SUDIJA MEJ: Samo malo, samo malo. Pre nego što nastavite sa tom linijom argumenata, morate da uzmete u obzir i razmotrite tvrdnju Tužilaštva, a oni kažu da je pušenje možda deo problema, to ste već spomenuli, i deo je problema možda takođe ono što je optuženi sam sebi nametnuo, to jest da mora sam da se brani. Da on nije doneo takvu odluku, dakle da on nije nametnuo sebi sve šta s tim u vezi ide, on možda sad ne bi bio ovako lošeg zdravstvenog stanja kao što jeste. Ja bih želeo od vas da čujem argumente, vi ste ovde prijatelj suda, argumente o tome na koji bi se način, prema vašem mišljenju, moglo nastaviti s ovim suđenjem imajući u vidu poteškoće do kojih je došlo.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Kao što znamo, optuženi ima pravo da se brani. Ako odaberete da vas zastupa advokat, vi odustajete od tog prava, to prava dajete u ruke nekoga drugog. To je u mnogome pitanje velikog poverenja, ukoliko ste vi inteligentna i kompetentna osoba, vi dakle morate ta prava da predate nekome drugome i nadati se da će ta druga osoba da obavi posao na način kojim ćete vi da budete zadovoljni. Ako dakle odustanete od tog prava, ukoliko advokatu potpišete punomoć i posle toga sedite i čutite sve do onog trenutka kada sami svedočite u Sudu, onda ste više neka vrsta posmatrača u postupku. Ovaj optuženi očigledno ne želi igrati tu pasivnu ulogu. Ta je uloga na raspolaganju onima koji se odluče da uzmu advokata. Ovaj optuženi bio je šef države. Ovaj optuženi je bio čovek za koga Tužilaštvo tvrdi da je bio od središnjeg značaja u svim događajima koji su se odigrali u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. Naše je mišljenje da je sasvim razumljivo da čovek na tom položaju protiv koga se iznesu ovakve tvrdnje koje su iznete protiv ovog čoveka, da će on da se opredeli da veruje svojim procenama, da se koristi svojim veštinama i svojim znanjem i shvatanjem događaja iz bivše Jugoslavije i da se, dakle sam, brani. Jedan od problema koji donosi nametanje advokata u proceduri koju koristi ovaj Sud koja je u velikoj meri kontradiktorna, ali postoje neke modifikacije koje na neki način približavaju naš postupak građanskom pravu, problem je dakle to da optuženi neće da daje nikakve instrukcije nametnutom advokatu ukoliko ne želi da sarađuje. Ako takvih instrukcija, odnosno uputstava nema, onda će nametnutom

advokatu da bude veoma teško da iznosi prave teze ili da uopšte razume o čemu se radi u predmetu i da razume čoveka kojeg brani.

SUDIJA ROBINSON: Onda bi on trebao da spekulise.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Pa, da, trebalo bi da nagađa, a jedna od poteškoća u vezi sa nagađanjem je u tome da možda pogrešno nagađate. Vi možda možete da mislite da ćete da idete jednim tačno određenim putem i smatrate da razumete o kojim se pitanjima radi, međutim možda grešite. I onda bi posle suđenja optuženi mogao da kaže: "Čekajte malo, ja uopšte nisam nameravao tako da se branim, moj advokat je potpuno pogrešno shvatio prirodu moje odbrane". I zbog toga bi moglo da se dovede u pitanje u kojoj meri takvo suđenje je bilo pravično. Unutar inkvizitorskog sistema ispitivanja u situacijama u kojima je Pretresno veće aktivnije i kontroliše postupak i istragu u većoj meri, bilo bi prikladnije da se dodeli jedan takav nametnuti advokat, to su sistemi u recimo Nemačkoj (Germany) i bivšoj Jugoslaviji, međutim u ovoj vrsti procesa u kojoj vi kao sudije ne igrate onu ulogu koju sudije igraju u inkvizitorskom procesu, nego gledate koje argumente iznose učesnici u suđenju, a to su Tužilaštvo i Odbrana, vama je nemoguće da budete sigurni da su argumenti koje je iznio nametnuti zastupnik Odbrane zaista pravi argumenti koji idu u prilog tom optuženom, jer vi sami niste učestvovali u istrazi niti ste nadgledali istragu. Prema tome, ja samo mogu da kažem, iako je u jednom drugom predmetu na ovome Sudu donesena jedna drugačija odluka, a tamo još nije počelo suđenje, ja moram da kažem da je moj argument upućen ovome Pretresnom veću to da takav sistem ne može dobro da funkcioniše. On nije u skladu sa principima po kojima se ovde održavaju suđenja.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Kej, u tom predmetu doneta je odluka da pravo da se neko lično brani da je to pravo kompatibilno i može mirno da koegzistira sa pravom da optuženog zastupa advokat. I to je nešto šta treba da se uzme u obzir. Drugim rečima, vi smatrate da ove dve opcije deli rečca "ili", međutim ovo drugo Pretresno veće smatralo je da ta rečca "ili" ne isključuje pravo na dodijeljenog branioca ukoliko čovek već ima pravo da se sam brani, da dakle te dve stvari nisu međusobno isključive. Možete li da nam nešto o tome kažete?

PRIJATELJ SUDA KEJ: Ja mislim da su oni to tamo iskoristili u konjunktivnoj formi, da su to iskoristili kao da umesto rečice "ili" stoji rečica "i", znači smatrano je da čovek ima pravo da se sam brani i da ga još netko zastupa. Pravni izvor koji je citiran i koji je maločas spomenut, a to je *Predmet Baraguiza* (Barayagwiza) na Međunarodnom sudu za Ruandu (Rwanda), tamo je situacija sasvim drugačija. Taj optuženi bojkotuje Sud, on ne želi sam da se brani, odbija da napusti svoju Pritvorsku jedinicu, advokat koji mu je na početku bio dodeljen naravno sledi instrukcije svog klijenta, a te su instrukcije "nemojte da saradujete sa Sudom", i zbog toga je naravno onda i taj advokat povučen. Prema tome, Sud je u takvim okolnostima, kad optuženi čak ni ne dolazi u sudnicu, dodelio, odnosno nametnuo pravnog zastupnika pokušavajući jednostavno da učini šta može da učini u toj situaciji i biće veoma teško unutar postupka kontradiktornog sistema da se sprovede stvar. Ali, kao što sam već rekao, ovaj drugi predmet na našem Sudu još nije u fazi suđenja.

SUDIJA MEJ: Ako ste vi u pravu, to onda znači da bi optuženi jednostavno mogao da zaustavi svako suđenje samim tim što se ne pojavljuje u sudnici. To ne može da bude u interesu javnosti.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Pitanje je da li je nametnuti advokat od bilo kakve koristi budući da nije dobio nikakva uputstva, taj je optuženi u Ruandi odbio da učestvuje u suđenju.

SUDIJA MEJ: Međutim, Sud ne može da bude nemoćan u takvim okolnostima.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Apsolutno. Ono šta ja kažem je to da su oni odlučili da mu sude u odsutnosti. Oni su odlučili da se dodeli jedan nametnuti ili *stand-by* advokat. Mogli su da imenuju recimo amikusa, kao što smo mi to uradili ovde u ovom predmetu, ali u to vreme o tome se nije raspravljalo na Međunarodnom krivičnom sudu za Ruandu. Ako pogledate materijale iz tog predmeta, videćete da su oni razmatrali mogućnost da krenu samo jednim putem.

SUDIJA ROBINSON: Po mom mišljenju, pravna osnova za ono šta je učinjeno u *Predmetu Baraguiza* bila je procena, koja nije možda eksplicitno izrečena, da je u tim okolnostima optuženi odustao od svojih prava. I to me sada

dovodi do tvrdnje koju je izneo gospodin Najs kad je rekao, kad bi Pretresno veće imenovalo *stand-by* advokata, od tog bi se advokata očekivalo da komunicira sa optuženim, odnosno možda bi se od optuženog čak moglo i da traži da komunicira sa takvim *stand-by* advokatom. Ali, ukoliko optuženi ne komunicira sa takvim advokatom i ne daje mu uputstva, onda sam ja shvatio da gospodin Najs kaže da bi se pod takvim okolnostima moglo shvatiti da bi Pretresno veće trebalo situaciju da protumači tako da je optuženi odustao od svojih prava i tada bi suđenje moglo da se nastavi u njegovoj odsutnosti. Ja mislim da je to govorio gospodin Najs.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Pa, ovo je, meni se čini, način da se problem preformuliše onako kako vam odgovara, kako biste onda dobili rešenje kakvo želite. To je pokušaj da se optuženi satera u ugao. To nema veze sa principima pravičnosti suđenja. Ovde se ne govori o tome da li postoje neka uputstva, odnosno da li advokat koji je imenovan razume ono o čemu se radi u predmetu. To je tek slaba dekoracija, koja ni na koji način nije zadovoljavajuća niti za tog advokata, jer će i oni morati da špekuliše i nagađa šta bi mogla da bude odbrana optuženog, ili šta je optuženi rekao na nekom sastanku. Mi smo već na ovom Sudu čuli iskaze mnogih svedoka koji su imali lične sastanke sa gospodinom Miloševićem i moramo da vidimo šta gospodin Milošević kaže o tim sastancima pre nego što mi amikusi možemo unakrsno da ispitamo te svedoke. Pitanje je prvo da li on prihvata varijantu koju je svedok ispričao o sastanku ili optuženi kaže: "Čekajte malo, ja mislim da je sastanak tekao drugačije" ili "ja se uopšte ne sećam da ste vi prisustvovali tom sastanku". Pretresno veće je sigurno videlo već mnogo primera svedoka koji su ovamo došli da svedoče, kod kojih je došlo do istog problema. Mi, amikusi, veoma pažljivo slušamo ono šta optuženi kaže kako bismo razumeli u kojem smeru on ide i kako bismo razumeli koje aspekte tvrdnji Tužilaštva optuženi prihvata, a koje ne. To su sve suptilne nijanse o ulozi advokata Odbrane koje bi se izgubile kada bi se advokat Odbrane nametnuo, i u kojem ne bi postojala nikakva ssradnja, čak ni neformalna suradnja, čak ni saradnja tek toliko da se pomogne protoku suđenja, zato jer bi to bilo u direktnoj suprotnosti sa pravom i željom optuženog da se sam brani, a on se tim pravom i koristio tokom ovog suđenja na pravilan i racionalan način. On ne želi da bojkotuje ovaj Sud ili zaustaviti ovo suđenje. Prema tome, nema razloga da ovaj Sud problem gleda iz jedne druge perspektive. Mi smatramo da uz još samo 36 dana koji su ostali na raspolaganju za izvođenje dokaza Tužilaštva, da bi takva odluka ako bude donesena, bila donesena u velikoj žurbi, da bi bila

ekstremne prirode i da bi na fundamentalan način promenila prirodu ovog suđenja, a da ne bi bila od pomoći Pretresnom veću prilikom većanja o spornim pitanjima iz optužnice. Još uvek moramo da saslušamo neke važne svedoke, ako pogledate listu svedoka, to ćete da vidite. I ako razmotrimo svedoke koji još trebaju da dođu, videćemo da su neki imali direktni kontakt sa optuženim. Da bismo mi mogli da budemo u situaciji u kojoj na neki način zastupamo optuženog, i da imamo neke osnove za neku liniju ispitivanja, ili da shvatimo šta se dogodilo, to ne bi zaista bilo u skladu sa situacijom.

SUDIJA ROBINSON: Da li biste bili spremni da razmotrite soluciju u kojoj se imenuje advokat i od optuženog se očekuje, čini mi se da je gospodin Najs upotrebio tu reč, meni se ona sviđa, od njega se očekuje, on se potakne da komunicira sa advokatom i daje uputstva?

PRIJATELJ SUDA KEJ: Koliko ja shvatam situaciju, on to neće da učini. Ta nada nije zasnovana na činjenicama i na onome kako on gleda na ovaj predmet. Prvo morate da imate na umu da on polazi od činjenice da on ne priznaje legitimitet ovoga Suda.

SUDIJA MEJ: Ali to nije nešto šta bismo mi trebali da uzmemo u obzir. Mi smo čuli njegove poglede, on je svoje poglede izrazio i to je njegova stvar, nije naša stvar.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Ja sam to spomenuo zato što nam to pomaže da shvatimo da li bi on saradivao sa eventualnim nametnutim advokatom. I zato vam ja kažem da uzmete ono šta je on već rekao o tome. Šanse su po mom mišljenju nula da bi on mogao da saraduje sa nekim advokatom kojeg mu Pretresno veće nametne, bez obzira da li se on potakne na to da sa njime komunicira. Meni se čini da se tu radi tek o pokušaju da se on satera u ugao, i to ne bi bilo zadovoljavajuće rešenje gledano dugoročno u ovom suđenju.

SUDIJA ROBINSON: Možete li da objasnite šta to znači kada kažete "saterati u ugao": Ja sigurno nisam imao na umu ništa takvo.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Pa, pitanje je kako da se izađe iz tog ugla. Morate da gledate u kakvoj ste se situaciji našli, mislim da bi to dovelo do teških posledica za saradnju u ovom suđenju.

SUDIJA KVON: Gospodine Kej, izvinjavam se što vas prekidam. Dozvolite mi da preformulišem pitanje mog kolege. Ako se amikusima dopusti da komuniciraju sa optuženim, pretpostavimo sada to, da li će optuženi saradivati sa vama?

PRIJATELJ SUDA KEJ: Ne, optuženi neće saradivati sa nama. On je to jasno dao do znanja. On ima svoje principe i koliko sam ja shvatio, te principe iz onoga šta sam čuo, iz onoga šta mi je rekao, sasvim je jasno da ćemo se mi tada da se nađemo u sasvim drugačijoj situaciji u kojoj smo sada, sada smo neutralni i pomažemo u jednom sasvim drugačijem kapacitetu i ja sam siguran da on to ne bi dobro primio. Ja sam već u nekoliko navrata ponudio pomoć u trenucima kada je bilo teškoća logističkih, zdravstvenim i drugih, ja sam ponudi da pokušam neke stvari da olakšam, međutim sasvim je jasno dokle mi sa njime možemo da idemo, sa njim i njegovim saradnicima. Mi na ličnom nivou komuniciramo sasvim dobro, međutim ako govorimo o jednom formalnijem nivou, ako bismo mi prešli u drugačiju kategoriju, sasvim je jasno da on to ne bi dobro primio. Kao što sam vam već rekao, ja sam u nekoliko navrata ponudio pomoć i naše resurse, međutim on je to veoma uljudno odbio. I opravdanje koje je za to ponuđeno je da bi to dovelo do promene u principijelnom položaju. A principijelni položaj po ovom Pravilniku je to da optuženi želi sam da se zastupa.

SUDIJA KVON: Hvala. Primjećujem da ovo pitanje nije bilo baš isto kao i pitanje koje je postavio moj kolega.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Nadam se da sam odgovorio na pravo pitanje. Imam na umu koliko je sati, a znam da moramo još da rešimo neke druge stvari. Da kažem još ovo, Pretresno veće je dobilo razne podneske i sada i ranije u septembru i naše razne podneske u kojima se razmatraju pravne implikacije svega toga, i ja znam da je Pretresno veće to pročitalo.

SUDIJA MEJ: Hvala. Međutim, recite nam još jednu stvar. Iznesen je jedan predlog koji ćemo možda da razmotrimo, a to je mogućnost da ukoliko optuženi ponovo bude bolestan, i ukoliko režim bude tri dana rada, četiri dana odmora, da se onda uzme u obzir uzimanje vansudskih iskaza svedoka, imajući u vidu probleme sa kojima su svedoci suočeni, već smo čuli da je nekih 30 ili više svedoka moralo da bude poslato natrag, a da optuženi naravno i

dalje ima pravo da unakrsno ispituje. Znamo da to ne stoji u Pravilniku, ali recite nam šta mislite o tome?

PRIJATELJ SUDA KEJ: Da bi se to napravilo, Pravilnik bi morao da se promeni.

SUDIJA MEJ: Ako bi to bilo u interesu ekspeditivnog i pravičnog suđenja, mi bismo to mogli da uradimo i bez promene Pravilnika.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Ukoliko se radi o nekom svedoku visokog nivoa, svedoku sa kojim je optuženi imao lične kontakte, bilo bi veoma, veoma teško unakrsno ispitivati ga posle depozicije bez uputstava.

SUDIJA MEJ: Ne, ne, ja ne kažem da biste ga vi unakrsno isptivali. Koliko sam ja shvatio, Tužilaštvo je sugerisalo da bi optuženi imao mogućnost da pregleda video traku depozicije i da posle toga unakrsno ispita svedoka, dakle da ga kasnije ispita. Međutim, naravno, očigledni nedostatak takvog rešenja je to da on ne bi mogao direktno da gleda ponašanje svedoka dok svedok svedoči. Međutim, dakle, osim toga, recite da li smatrate da postoji šteta za njega.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Da, da, shvatio sam sada o čemu tačno govorite. Ja mislim da to ne bi uštedelo ni malo vremena, jer bi se svedok po tom režimu ipak morao da vrati na unakrsno ispitivanje. Svedoci po Pravilu 92bis obično potroše samo pet do 10 minuta Tužilaštva, a posle toga optuženi unakrsno ispitivanje. I ako još uzmemo u obzir poteškoće koje idu sa video snimkom, šta je prihvatljivo na video snimcima, ako uzmemo u obzir i druge argumente koji mogu da se pojave u vezi sa korištenjem video snimaka, ja mislim da bi to na kraju potrošilo više vremena nego naša sadašnja procedura korištenja Pravila 92bis. Tužilaštvo, istina, kaže: "Pa, on može video snimke da gleda kad nije u sudnici". Međutim, koliko sam ja shvatio, specijalista kardiolog je preporučio četiri dana odmora. I ako ja dobro razumem reč "odmor", ta reč znači kad se ne radi. Prema tome, ukoliko bi ovaj optuženi morao da gleda video trake i priprema se u svojem periodu odmora, to bi onda bilo sasvim suprotno od onoga šta želi da se postigne, jer bi ponovo došlo do premorenosti i to bi definitivno uticalo na njegovu zdravlje, jer on mora i dalje da priprema polako izvođenje dokaza Odbrane, jer se mi približavamo i toj fazi suđenja posle završetka izvođenja dokaza Tužilaštva.

SUDIJA ROBINSON: Ali, on bi za to morao da se priprema i u neko drugo vreme, čak uzevši u obzir i sve preporuke kardiologa. Zašto vi smatrate, da bi se on pripremao samo tri dana u nedelji?

PRIJATELJ SUDA KEJ: Pa, u ovom trenutku, on može da čita originalne materijale i dokazne predmete, može da gleda video snimke i na taj način bi se u stvari njegov posao povećao, jer bi on onda pokušao da uzme iz video snimaka ono šta je rečeno i da to poveže sa pismenim dokazima. Videli smo to već u mnogo navrata, ne radi se tu samo o gospodinu Miloševiću, ne radi se samo o tome da on nije shvatio tačno kada se o kojem dokumentu tačno govori, nego i drugi. Prema tome, po mom sudu to će da prouzrokuje više poteškoća za ovo suđenje. Ne želim da budem nepristojan kada kažem da je taj predlog tek površno privlačan, ja mislim da on zaista jeste površno privlačan, zato jer to nije prava stvar, mislim da bi to dovelo do velikih poteškoća, pogotovo za svakog ko pokuša da prati šta je rečeno u sudnici. Zato ja smatram da se uopšte ne bi uštedelo vreme kada bi se iskazi na taj način ponudili Sudu, jer bi se svi svedoci i ovako i onako morali da vrate. I onda bi ono šta je rečeno na video snimcima moglo da bude osporavano, počelo bi da se osporava da li je to legitimno. Prema tome, kada nemate atmosferu sudnice i Suda u kojoj se nalazi svedok i ukoliko se iskaz svedoka uzima negde drugde, onda gubite jedan aspekt integriteta postupka.

SUDIJA MEJ: Međutim, predlog je bio da bi se depozicija uzimala ovde na Sudu. Prema tome, taj aspekt ne mora da vas brine. Međutim, mislim da moramo da vas zamolim da polako završite svoje izlaganje.

PRIJATELJ SUDA KEJ: Da, dakle, po mom mišljenju to nije dobar način rada. Zatim izrečene su kritike optuženog za vreme koje je on uzeo za unakrsno ispitivanje, odnosno on i ja. Dozvolite mi da to jednostavno pomerim na drugu stranu. Mi smo ovde usvojili proceduru koja tužiocu omogućava da pozove više svedoka i ponudi više materijala time što će imati manje vremena za dvoju prezentaciju. Prema tome, svi ti materijali idu u spis u pismenom obliku kao dokazi. Prema tome, koristiti ovakvu statistiku da bi se poduprli njihovi argumenti, to je sasvim neprilično i uopšte ne prikazuje stvarnu situaciju na ovom suđenju. Znam da to Pretresno veće veoma dobro zna.

SUDIJA MEJ: Hvala. Gospodine Najš, bojim se da imate samo pet minuta.

TUŽILAC NAJS: Predlozi koje je dao moj uvaženi kolega, čini mi se da nisu u skladu sa onim šta se ovde smatra ulogom amikusa. Ono šta su oni rekli to je da moraju da poštuju sva prava optuženog, da on ovde mora da provede minimum vremena i da ne sme da radi u ona četiri dana kada mu je određen odmor. I ja ne vidim kako onda sa takvim stavom uopšte možemo da postignemo neki napredak, to nam uopšte ne pomaže da rešimo problem sa kojim smo se ovde suočili. Ovaj komentar koji je dao moj uvaženi kolega o tome koliko se materijala uručuje optuženom, mislim da nije uzeo u obzir to da optuženi dobija i obaveštenje da se njemu unapred najavi koje će materijale da dobije. Optuženi uvek dobije materijal dva puta od gospođe Diklić (Diklich) i od ostalih pravnih referenata, prema tome ono šta mu se dostavi samo 10 dana unapred je ono šta mu je već ranije bilo dostavljeno. Spisak svedoka koji mi ovde imamo, mi ažuriramo i dostavljamo najranije što je moguće. Kao što vi znate, vi ste nama rekli da ne pripremamo segment koji se odnosi na Sarajevo i na Srebrenicu sve dok ne identifikujemo ceo materijal koji ćemo da uložimo, zato što će možda da bude previše tog materijala, to je jednostavno jedan ogromna količina i to sve prostiče iz toga što je optuženi bio na onom položaju koji je imao i što su uvršćeni kao zločini pojedine tačke optužnice sve ono šta je navedeno u optužnici. Što se tiče spiska svedoka, ja ću da vas podsetim da mi dajemo obaveštenje uvek za sledećih 20 svedoka. Jedino šta nas sada sprečava da pripremimo finalnu verziju svedoka je trenutno odlika Pretresnog veća po Pravilu 92bis koja se tiče Sarajeva, i mi očekujemo da Pretresno veće donese tu odluku da bismo mi mogli da finalizujemo taj spisak svedoka i nadamo se da će to da bude urađeno u najdoglednije vreme. Gospodin Kej je svestan toga da je optuženi naravno sam najbolje upoznat sa celim predmetom i u tom slučaju ukoliko bi mu se dodelio advokat i ukoliko bi se od njega zahtevalo, i ukoliko on odbije da saraduje sa tim dodeljenim braniocem, onda će jednostavno Pretresno veće to da uzme kao neku činjenicu koja njemu ide na štetu. Ukoliko dodeljeni advokat ne izvrši unakrsno ispitivanje na osnovu instrukcija koje dobije od optuženog, onda će za to da snosi odgovornost upravo sam optuženi. Moj uvaženi kolega, gospodin Kej, ja sada ne mogu da odgovorim na ovaj njegov argument zato što nemam dovoljno vremena, ali on je zapravo dao svojim predlogom za pravo optuženom da svojom nesaradnjom ometa suđenje. Mi pozivamo Pretresno veće da razmotri sve ono šta smo mi naveli i da razmotri u pozitivnom svetlu one predloge koje smo mi dali za ubrzanje postupka. Ja sad u nedostatku vremena osvrnuću se samo na par tačaka. Vaša odluka po pitanju Sarajeva bi nam bila od velike koristi za finalizovanje

našeg spiska svedoka. Mi ovde planiramo da pozovemo nekoliko svedoka koji ovamo dolaze upravo zato što su napisali knjige, ja znam da vi znate za jednog ili dva takva svedoka, imamo i druge svedoke koji su pisali knjige, i možda bismo trebali da odredimo neka pravila za obradu upravo takvih svedoka. Možda bismo mogli da zamolimo sve strane u postupku da pročitaju sve ili da pročitaju samo određene strane te knjige, mi bismo vama bili zahvalni, Pretresnom veću, ukoliko biste doneli odluku i uspostavili neki režim koji bi regulisao to pitanje. Mi se nadamo da ćemo moći sa Sekretarijatom u vremenu koje nam je preostalo da finalizujemo spisak dokaznih predmeta. Isto tako, časni Sude, planiramo da vam uskoro dostavimo podneske koji se tiču svedoka, radi se o tri podneska i nadamo se da ćete rešiti ta pitanja po hitnom postupku. Bili bismo vam veoma zahvalni.

SUDIJA MEJ: Sada dajemo našu odluku u svetlu lekarskih preporuka. Od sledećeg ponedeljka ćemo da zasedamo tri dana nedeljno. Da li će se optuženi pojaviti sledećeg ponedeljka zavisi od lekarskog mišljenja o njegovom zdravstvenom stanju. Ostalo šta je ovde izneto, mi ćemo to da razmotrimo. Optuženi će imati priliku da pročita transkript sa ove rasprave i ukoliko on bude želeo nešto da kaže po tom pitanju, daćemo mu za to mogućnost. Sada završavamo sa radom.